

Відгук
офіційного опонента – доктора економічних наук, професора
Барни Марти Юрївни – на дисертаційну роботу Графської Орислави
Іванівни «Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці
територіальних громад», представлену на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – Розвиток
продуктивних сил і регіональна економіка

Актуальність теми дослідження

В Україні дослідження теоретичних і прикладних проблем соціально-економічного розвитку на регіональному та локальному рівнях за рахунок стимулювання туристично-рекреаційної сфери територій набуло широкого висвітлення. Проте, великий потік публікацій з приводу активізації цих процесів та зростання спроможності територіальних громад досі не дав бажаного результату. Однією із причин цього є відсутність фундаментальних напрацювань в царині формування системи механізмів, імперативів та організаційно-економічного інструментарію ефективного використання ендегенного потенціалу громад та регіонів України в умовах сучасних викликів. Процеси залучення та ефективного використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад України є надзвичайно складними і не мають, поки що, сформованого цілісного механізму стимулювання, який би ефективно використовував природно-ресурсні, історико-культурні, управлінські та фінансові ресурси, соціальний, людський, економічний, геополітичний, потенціал громад, спирався на розвинуті інститути міжрегіональної та міжмуніципальної взаємодії, які б поєднували у собі сучасні організаційні форми і ефективні методи управління економічним простором. З огляду на необхідність подальшої імплементації завдань і цілей адміністративно-фінансової децентралізації, основна з ідей якої полягає у зростанні добробуту населення територіальних громад за рахунок активізації механізмів ендегенного економічного зростання територій, питання управління туристично-рекреаційним потенціалом громад та його включення в процеси економічного розвитку набувають особливої ваги.

Зазначене визначає необхідність розробки та впровадження організаційно-економічних механізмів забезпечення спроможності територіальних громад, які б

відповідали сучасним принципам регулювання економічного розвитку та актуальним викликам глобального та національного масштабу.

Розробка і реалізація таких механізмів повинна відбуватись на науково-обґрунтованій основі, з врахуванням взаємозв'язку макро-, мезо- і мікроекономічних процесів, ендогенної спрямованості економічного розвитку громад, сучасних тенденцій зниження мобільності населення та бізнесу, кращих зразків світового досвіду стимулювання туристично-рекреаційної діяльності в умовах карантинних обмежень. З огляду на це слід визнати, що обрана тема дисертаційної роботи Графської Орислави Іванівни є надзвичайно актуальною та своєчасною.

Зв'язок роботи з державними науковими програмами і темами

Проведене дослідження пов'язане з виконанням науково-дослідних тем кафедри фінансів, банківської справи та страхування Львівського інституту Університету банківської справи «Сучасні напрями та механізми модернізації фінансової системи України» (2015-2019 рр., № ДР 0115U02173) – у межах теми автором розроблено фінансово-кредитний інструментарій стимулювання розвитку туристично-рекреаційного сектору в регіонах України; кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського, зокрема за темою: «Інноваційні напрями розвитку індустрії гостинності та удосконалення ресторанних технологій» (2020-2022 рр.) – у межах теми автором обґрунтовано методологічні засади розвитку туристично-рекреаційного сектору економіки в сучасних умовах.

Рівень обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, їх достовірність, новизна та практичне значення

Основні положення, методичні підходи, висновки та рекомендації, які змістовно розкриті в дисертації Графської Орислави Іванівни, є належним чином обґрунтовані та достовірні, оскільки методологічною основою дослідження послужили фундаментальні положення регіональної економіки, теорії місцевого економічного розвитку, методології економічного аналізу. Під час роботи над дисертацією автор використав сукупність і загальнонаукових, і спеціальних методів пізнання: логічного узагальнення, аналізу, порівняння і синтезу, структурного,

факторного, кореляційного, аналізу, метод декомпозиції, стратегічного аналізу, графічні та матричні методи для наочного подання теоретичних, аналітичних і рекомендаційних положень.

До основних положень, що відображають наукову новизну дисертаційного дослідження можна віднести наступне:

–вперше обґрунтовано методологічний підхід до дослідження розвитку економіки територіальних громад на основі просування глобальних видів економічної діяльності, в основі якого лежать: концепція місцевого економічного розвитку, теорія ендогенного потенціалу територій і локальних екосистем; концепції смарт-спеціалізації та інклюзивного розвитку регіонів і громад (с. 51-69);

–розроблено концептуальні засади стимулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах в умовах сучасних викликів, яка передбачає одночасне задіяння інструментарію і заходів державного, регіонального і локального рівнів (с.312-327);

– запропоновано модель організаційно-економічного механізму підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери на регіональному рівні за п'ятьма пріоритетними напрямками: формування та реалізація конкурентоспроможного національного та регіонального туристичного продукту, системне підвищення якості туристичної, транспортної та соціальної інфраструктури, удосконалення інформаційно-маркетингового забезпечення туристично-рекреаційної сфери, організація системи якісної підготовки кваліфікованих фахівців для туристично-рекреаційної сфери, системна детінізація діяльності туристично-рекреаційної сфери (с.290-309);

– розвинуто сучасні методологічні засади дослідження потенціалу розвитку сфери туризму та рекреації в економіці територіальних громад у розрізі таких напрямів як інфраструктура туристично-рекреаційної сфери, фінансові аспекти функціонування туристично-рекреаційної сфери, інституційно-організаційне середовище розвитку сфери туризму і рекреації (с. 91-99);

– удосконалено інструментарій оцінювання туристично-рекреаційного потенціалу регіонів, який, на відміну від наявних, включає оцінку атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів; аналіз внеску туристично-рекреаційної

сфери в економіку регіонів; виявлення вагомості чинників впливу на формування та нарощення потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів (с. 129-140);

– запропоновано методичні підходи до інтегральної оцінки атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів, які базуються на ідентифікації ресурсної структури атрактивності туристично-рекреаційної сфери в розрізі чотирьох субіндексів – індекс культурної привабливості, індекс привабливості рекреаційних ресурсів, індекс привабливості туристичної інфраструктури та індекс інвестиційної привабливості туристично-рекреаційної сфери (с. 134-136, 148-168);

– набули подальшого розвитку пропозиції щодо детінізації діяльності у туристично-рекреаційній сфері, які, на відміну від наявних, передбачають впровадження екскурсійного ваучера як інструменту стимулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери органами місцевого самоврядування в територіальній громаді (с. 307-310, 323-325);

– систематизація основних глобальних трендів і викликів розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад, до основних з яких належать: активна цифровізація та розвиток цифрових маркетингових комунікацій, екологізація мислення, яка проявляється через швидкий розвиток екосистемних послуг у сфері немасових видів туризму, урбанізація та пов'язана з нею надконцентрація туристичних потоків у міських дестинаціях, поширення пандемії коронавірусу COVID-2019 (с. 113-128).

Дисертаційна робота самостійно виконаною науковою працею, в якій викладено авторський підхід до вирішення проблеми, що полягає у поглибленні теоретико-методологічних засад, обґрунтуванні механізмів і напрямів розвитку економіки територіальних громад на основі використання туристично-рекреаційного потенціалу в умовах сучасних викликів. Усі наукові результати, що викладені у дисертації й виносяться на захист, одержані автором самостійно.

Висновки дисертаційного дослідження стали підґрунтям для вирішення теоретичних та методологічних задач вибору організаційно-економічного інструментарію стимулювання розвитку економіки територіальних громад за рахунок зростання ефективності використання ендогенного туристично-рекреаційного потенціалу України. Отримані результати реалізовані в практиці управління на державному та регіональному рівнях, що підтверджують відповідні довідки.

Найважливішими серед них є пропозиції, використані державними органами влади України, зокрема Державним агентством розвитку туризму України; регіональними органами управління, зокрема управлінням туризму Тернопільської державної адміністрації, управлінням туризму та курортів Львівської обласної державної адміністрації, Львівською обласною радою, відділом з питань туризму Чернівецької обласної державної адміністрації, Волинської обласної ради; субрегіональними місцевими органами управління, зокрема Сколівською районною держадміністрацією, Вигодською селищною радою Івано-Франківської області, Долинською міською радою. Окрім цього, розробки, запропоновані в дисертації, отримали позитивні висновки ГО «Агенція регіонального розвитку Таврійського об'єднання територіальних громад», ГО «Херсонська обласна організація Спілки економістів України», а також використані при підготовці науково-методичного забезпечення та викладання навчальних дисциплін кафедри готельно-ресторанного бізнесу Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського.

Зміст та завершеність дослідження

Дисертаційна робота Графської Орислави Іванівни є завершеним науковим дослідженням, виконаним на належному рівні. Структура плану – логічна й гармонійна. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

У вступі обгрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, висвітлено мету і завдання роботи, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів.

У першому розділі розкрито теоретико-методологічні засади дослідження економічного розвитку територіальних громад, розглянуто сучасні підходи до управління економічним розвитком територіальних громад. Дисертантка глибоко проаналізувала наукові підходи до вивчення територіальної громади як суб'єкта розвитку туристично-рекреаційної сфери (С.34-49). Застосувавши еволюційний підхід, виділила сутнісні ознаки місцевого економічного розвитку (С.50-62). На підставі проведених узагальнень дисертант дає власний підхід до визначення функцій розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальній громаді (с. 57-60).

Характерною ознакою методологічного підходу автора до дослідження розвитку економіки територіальних громад є акцент на просування глокальних видів економічної діяльності. Окремий підрозділ присвячений обґрунтуванню сучасних підходів до управління економічним розвитком територіальних громад. У ньому автором наголошує на доцільності застосування активорієнтованого управління (С.70-86).

Другий розділ присвячено розгляду теоретичних засад дослідження потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці громади. Автором досліджено стратегічні імперативи розвитку туристично-рекреаційної сфери у глобальному та національному вимірах (с.103-112). На особливу увагу заслуговує детермінація викликів та мегатрендів розвитку туристично-рекреаційної сфери в умовах сервісизації економіки (с. 113-128). Автором сформульовано методичний підхід до оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці регіонів, який включає: 1) оцінку атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів; 2) аналіз внеску розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіку регіонів; 3) дослідження чинників впливу на формування потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів. Для оцінювання рівня атрактивності туристично-рекреаційної сфери запропоновано інтегральний індекс атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів (АТРС) як основний індикатор привабливості та конкурентоспроможності регіональних туристично-рекреаційних комплексів на ринку туристичних і рекреаційних послуг (С.129-140).

Третій розділ містить результати практичної апробації запропонованого методичного підходу до оцінювання потенціалу розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці на прикладі регіонів України за 2014-2018 рр. У розділі наведено результати розрахунку інтегрального індексу атрактивності туристично-рекреаційної сфери регіонів України, що дозволили типологізувати регіони на 4 групи та виділити такі характерні особливості регіональних туристично-рекреаційних систем.

У четвертому розділі автором проведено діагностику стану туристично-рекреаційної інфраструктури в територіальних громадах – туристичних дестинаціях (с. 212-234), проаналізовано фінансові аспекти функціонування туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах (с. 235-259), розглянуто особливості та проблеми

інституційно-організаційного середовища розвитку сфери туризму і рекреації в територіальних громадах (с. 260-280).

Дисертантом під час аналізу фінансових аспектів функціонування і розвитку туристично-рекреаційної сфери в територіальних громадах акцентовано увагу на з'ясуванні ролі органів місцевого самоврядування у формуванні надходжень фінансових ресурсів від туризму до місцевих бюджетів, а також у фінансовому забезпеченні розвитку цієї сфери в громаді.

Автором встановлено, що органами місцевого самоврядування наразі слабо використовують усі можливості організаційного механізму розвитку туризму та рекреації, а саме: участь у туристичних асоціаціях, що сприяло популяризації та розвитку територіальної громади, як туристичної дестинації; укладання договорів державно-приватного партнерства, яке б дало змогу покращити стан туристичних ресурсів територіальної громади; формування туристичних кластерів, які б об'єднали зусилля усіх суб'єктів інфраструктури туризму як в самій громаді, так з господарюючими суб'єктами сусідніх територіальних громад

У п'ятому розділі дисертантка сформулювала наукове підґрунтя системи інструментів підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери регіонів України (с. 288-309), запропонувала напрями активізації діяльності органів місцевого самоврядування в розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальної громади (с. 310-327), проаналізувала світовий досвід стимулювання розвитку туристично-рекреаційної сфери в умовах зниження економічної мобільності та окреслено напрями його імплементації в Україні (с. 328-340).

Тут, зокрема, цікавим у науковому та прикладному плані є інструментарій активізації діяльності органів місцевого самоврядування в організаційному та фінансовому напрямках, який враховує особливості функціонування суб'єктів туристично-рекреаційної сфери в умовах поширення пандемії COVID-19 та карантину.

Підсумовуючи вищесказане, відмітимо, що дисертація Графської Орислави Іванівни «Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад» є завершеною роботою, де логічно і змістовно висвітлено проблеми ефективного використання туристично-рекреаційного потенціалу територіальними громадами України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях і авторефераті

Основні положення та пропозиції дисертаційної роботи знайшли достатнє висвітлення у трьох монографіях (в тому числі індивідуальній та двох колективних, виданих за кордоном), 20 статтях у наукових фахових виданнях України, зокрема 17 - у виданнях, що включені до міжнародних наукометричних баз; 5 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав; 23 публікаціях апробаційного характеру. Звертає на себе увагу широке представлення наукових здобутків автора у публікаціях за кордоном.

Основні методологічні положення, наукові розробки і результати дослідження доповідалися й отримали позитивну оцінку на науково-практичних конференціях, в тому числі міжнародних.

Зміст автореферату, його структура повністю відповідає основним положенням, висновкам і рекомендаціям дисертаційної роботи.

Дискусійні положення і недоліки дисертації

Відзначаючи актуальність обраної здобувачем теми, наукову новизну результатів дисертаційного дослідження, їх достовірність та повноту викладу в опублікованих працях, слід вказати і на наявність в роботі Графської Орислави Іванівни дискусійних положень та певних недоліків. Суть основних з них полягає в наступному:

1. При розкритті методологічних засад розвитку економіки територіальних громад (підрозділ 2.1) автор широко висвітлює теорії і концепції, які обґрунтовують сутність, напрямки та чинники економічного зростання на локальному рівні. Натомість теоретичні концепції децентралізації, яка визначає передумови забезпечення спроможності територіальних громад, залишилися нерозкритими. Автор лише констатує можливі позитивні та негативні ефекти децентралізації для економіки.

2. Доводячи тезу про те, що Україна може використати світовий досвід щодо стимулювання економічної активності суб'єктів туристично-рекреаційної сфери дисертантка звертається до механізмів їх фінансової підтримки за рахунок бюджетних ресурсів (підрозділ 5.3). Однак, не менш вагомим питанням імплементації

таких механізмів в українську практику є забезпечення доходів державного та місцевих бюджетів за рахунок інших джерел. Вважаємо, що автору варто було б більше уваги приділити питанню оцінки необхідного фінансового ресурсу та джерел фінансового забезпечення реалізації розроблених рекомендацій.

3. Підрозділ 1.4. "Стратегічні імперативи розвитку туристично-рекреаційної сфери: глобальний та національний виміри" базується на документах, які визначають стратегічні пріоритети розвитку України, її регіонів, сфер економіки. Доцільно було б доповнити цей матеріал нормативно-правовою базою інших країн, зокрема країн членів ЄС. Це дозволило б виявити прогалини вітчизняного стратегування та напрямки його вдосконалення, зокрема в контексті європейських підходів.

4. Вибудовуючи власну концепцію підвищення ефективності використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери в Україні на регіональному та локальному рівнях (підрозділи 5.1, 5.2) автор правомірно наголошує на відсутності «цілеспрямованих інструментів фінансово-кредитної підтримки туристично-рекреаційних сфер у регіонах». Водночас дане положення не набуло розвитку у конкретизації пропозицій та механізмів задіяння таких інструментів задля забезпечення потрібного вектору розвитку економіки територіальних громад в сучасних умовах.

5. У підрозділі 4.3 розглянуто досвід застосування механізму державно-приватного партнерства у туристично-рекреаційній сфері в Україні в контексті негативних та позитивних ефектів. Зважаючи на високу ефективність використання державно-приватного партнерства в зарубіжних країнах та доцільність його активізації в Україні, автору варто було б більш ретельно вивчити проекти державно-приватного партнерства у туристично-рекреаційній сфері з точки зору ролі територіальної громади та органу місцевого самоврядування, що дозволило б виробити рекомендації для них.

6. Окремі положення дисертації мають скоріше описовий, а не проблемно-дискусійний характер. Зокрема це стосується заходів удосконалення туристично-рекреаційної інфраструктури на локальному рівні та використання соціального капіталу громади як чинника зростання її атрактивності (підрозділ 5.2). Викладені пропозиції потребують розробки адекватних механізмів реалізації.

Однак, вказані зауваження суттєво не впливають на загальну високу позитивну оцінку роботи Графської Орислави Іванівни, виконану на належному теоретико-методологічному і методичному рівні, а значна їх частка має сприйматися радше як напрямки для подальших наукових пошуків.

Загальні висновки

Дисертаційна робота Графської Орислави Іванівни «Потенціал розвитку туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад» є самостійним завершеним науковим дослідженням, виконаним на актуальну тему, яка характеризується новизною одержаних результатів і висновків, має теоретичне та практичне значення.

Аналіз змісту дисертації, автореферату та основних опублікованих робіт Графської Орислави Іванівни дозволяє зробити висновок про те, що визначені здобувачем завдання дослідження осмислені, ретельно опрацьовані і вирішені на високому теоретико-методологічному рівні.

Сукупність одержаних результатів забезпечує вирішення важливої наукової і практичної проблеми, пов'язаної з формуванням та реалізацією інструментарію ефективного використання потенціалу туристично-рекреаційної сфери в економіці територіальних громад - та відповідає спеціальності 08.00.05 - Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

За змістом і оформленням дисертаційне дослідження відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів № 567 від 24.07.2013 р. (із змінами), а її автор Графська Орислава Іванівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 - Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка.

Офіційний опонент:

Перший проректор, професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи
Львівського торговельно-економічного університету,
доктор економічних наук, професор

М. Ю. Барна